

نقش سردار محیی
در تحولات گیلان عصر مشروطه
و جنبش جنگل

دکتر حسن کهنسال واجارگاه
عضو هیات علمی پژوهشکده گیلان‌شناسی دانشگاه گیلان
طاهره میرزائی راجعونی

سرشناسه	: کهنسال، حسن، ۱۳۴۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: نقش سردار محیی در تحولات گیلان عصر مشروطه و جنبش جنگل / حسن کهنسال و اجارگاه - طاهره میرزایی راجعونی.
مشخصات نشر	: رشت: بلور، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۲۴۰ ص.؛
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۶-۴۰۴-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۳۵ - ۲۴۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: معزالسلطان، عبدالحسین بن کاظم، ۱۲۸۶ - ۱۳۳۹ ق.
موضوع	: سیاستمداران ایرانی -- سرگذشتنامه
موضوع	: جنبش‌های آزادی‌بخش ملی -- ایران -- گیلان
موضوع	: ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴ - ۱۳۲۷ ق.
شناسه اف‌نمبر	: میرزایی راجعونی، طاهره، ۱۳۶۰ -
رده بندی کنگره	: DSR ۱۴۵۳/م۵۷م۹ ۱۳۹۴
رده بندی دی‌سی	: ۹۵۵/۰۷۵۰۹۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۵۷۲۷

نقش سردار محیی

در تحولات گیلان عصر مشروطه و جنبش جنگل

نویسنده: حسن کهنسال و اجارگاه

طاهره میرزایی راجعونی

ناشر: انتشارات بلور

نوبت چاپ: اول

سال انتشار: ۱۳۹۴

چاپ و صحافی: چاپ زیتون

شمارگان: ۱۰۰

قیمت: ۱۲۰۰ تومان

نشانی: رشت، خیابان امام خمینی، کوچه آفتاب، جنب مسجد، انتشارات بلور

تلفن: ۰۱۳-۳۳۲۴۵۵۷۵ ۰۱۳-۳۳۲۲۲۲۲۲ فکس: ۰۱۳-۳۳۲۵۴۶۱۷

همراه: ۰۹۰۲۱۹۷۵۱۲۳ SMS: ۵۰۰۰۲۰۶۰۵۰۶۰

Email: boloor_publications@gmail.com
www.boloorbook.com

فهرست

مقدمه	۹
-------	---

فصل اول:

نگاهی به انقلاب مشروطیت

اوضاع ایران پیش از مشروطیت	۱۷
استبداد قاجارها و ستمگری شاهزادگان و حکام	۱۷
از دست رفتن ایالات ایران	۱۸
امتیازات به خارجی‌ها و دریافت وام	۲۰
قضاوت و دادگستری	۲۰
نفوذ و دخالت‌های روسیه و انگلستان	۲۱
علل پیدایش مشروطیت	۲۲
علل و زمینه‌های پیدایش مشروطیت از دیدگاه مورخان ایرانی	۲۲
علل و زمینه‌های پیدایش مشروطیت از دیدگاه مورخان خارجی	۲۴
مراحل مختلف انقلاب مشروطیت	۲۵
مرحله اول؛ از خیزش مردم تا صدور فرمان مشروطیت	۲۵
مرحله دوم؛ از صدور فرمان مشروطیت تا به توپ بستن مجلس	۲۶
مرحله سوم؛ از قیام تبریز تا فتح تهران	۲۷
مرحله چهارم؛ از فتح تهران تا پیش آمدن جنگ اول جهانی	۲۷
اوضاع گیلان در آستانه انقلاب مشروطیت	۲۸
حکومت و حکمرانی	۲۸

۲۹	مناسبات ارباب - رعیتی
۳۰	اوضاع اقتصادی
۳۱	اوضاع فرهنگی
۳۳	نفوذ اقتصادی، سیاسی و نظامی روسیه
۳۴	زمینه‌ها و علل پیدایش جنبش مشروطیت در گیلان
۳۴	آشنایی با مظاهر جدید فرهنگ و تمدن اروپا
۳۶	نفوذ مکتبی و سیاسی سوسیال دموکرات های قفقاز و روسیه
۳۷	نفوذ اندیشه دموکراسی اجتماعی و پیدایش گروه‌های سیاسی
۳۸	رشد مکتبی و اجتماعی
۳۹	بی‌کفایتی رژیم قاجار، مظالم حکام و خوانین محلی
۴۰	بیزاری از سیاست روسیه و وابسته‌ها در ایران
۴۱	شکست روسیه از ژاپن و انقلاب ۱۹۰۵ روسیه
۴۲	نگاهی به جنبش مشروطیت در گیلان
۴۲	آغاز جنبش مشروطه‌خواهی در گیلان
۴۳	حرکت صیادان انزلی
۴۳	قیام دهقانان گیلان
۴۳	مخالفت با محمدعلی شاه
۴۴	قیام مردم گیلان به هنگام به توپ بستن مجلس
۴۵	قیام انقلابی مردم گیلان بر ضد استبداد صغیر و فتح تهران
۴۶	قیام جنگل

فصل دوم:

سیمای عبدالحسین خان معزالسلطان پیش از انقلاب مشروطیت

۵۱	خاستگاه عبدالحسین خان
۵۴	دوران تحصیل
۵۵	خصوصیات معزالسلطان
۵۶	محیط سیاسی و اجتماعی و فرهنگی پرورش معزالسلطان

- عضویت معزالسلطان در گروه‌های سیاسی پیش از انقلاب مشروطیت ۶۰
- گرایش معزالسلطان به افکار سوسیال دموکرات‌ها ۶۳

فصل سوم:

عبدالحسین خان معزالسلطان از آغاز جنبش مشروطیت تا به توپ بستن مجلس اول

- گیلان پیشگام انقلاب مشروطیت ۶۷
- معزالسلطان و رمبری جنبش مشروطیت گیلان ۶۸
- نقش معزالسلطان در برپایی جنبش مشروطیت ۷۰
- فعالیت حزب و برنامه معزالسلطان پس از پیروزی انقلاب مشروطیت ۷۳
- حمایت معزالسلطان از نهادهای برآمده از انقلاب مشروطیت ۷۸
- مبارزه معزالسلطان با نهادهای مخالفان مشروطیت ۸۰

فصل چهارم:

معزالسلطان از به توپ بستن مجلس تا فتح رشت

- تکاپوی معزالسلطان در آستانه به توپ بستن مجلس ۸۷
- مبارزه معزالسلطان با کودتای محمدعلی شاه ۹۲
- معزالسلطان و تأسیس انجمن ستار رشت ۹۶
- معزالسلطان و سازماندهی مبارزه مسلحانه ۱۰۲

فصل پنجم:

معزالسلطان از قیام رشت تا فتح تهران

- واقعۀ باغ مدیریه رشت و نقش معزالسلطان ۱۰۹
- زامانداری معزالسلطان و مجاهدین مشروطیت در گیلان ۱۱۷
- حرکت معزالسلطان به سوی قزوین ۱۲۳
- معزالسلطان و فتح قزوین ۱۲۹
- معزالسلطان و فتح تهران ۱۳۵

فصل ششم:

معز السلطان از فتح تهران تا جنبش جنگل

- ۱۴۱..... عضویت معز السلطان در مجلس عالی و هیأت مدیره انقلاب
- ۱۴۲..... اعطای لقب سردار محبی به معز السلطان
- ۱۴۳..... مأموریت معز السلطان به زنجان و اردبیل برای سرکوب آشوبگران
- ۱۴۸..... معز السلطان از تشکیل کمیته ضد ارتجاع تا واقعه پارک اتابک
- ۱۵۹..... مأموریت معز السلطان برای دفع حمله محمدعلی شاه مخلوع و طغیان ترکمن‌ها
- ۱۶۲..... معز السلطان در مسند حکمرانی مازندران، کرمان و کردستان
- ۱۶۴..... معز السلطان و واقعه اولتیماتوم روسیه
- ۱۶۵..... جنگ اول جهانی و معز السلطان

فصل هفتم:

نقش سیاسی معز السلطان در برابر نهضت جنگل

- ۱۷۷..... معز السلطان و نهضت جنگل
- ۱۸۰..... معز السلطان و کمیته زرگنده
- ۱۸۴..... تلاش معز السلطان برای در دست گرفتن رمام او در انقلاب گیلان
- ۱۸۵..... نگاهی به حوادث جنبش جنگل در دوره جمهوری گیلان
- ۱۸۷..... پیوستن معز السلطان به جناح انقلابیون و نقش وی در اختلافات رهبران جمهوری گیلان
- ۱۹۳..... سرانجام معز السلطان

پیوست‌ها

- ۱۹۹..... الف) جدول
- ۲۰۱..... ب) تصاویر
- ۲۱۵..... ج) اسناد
- ۲۳۳..... کتابنامه

مقدمه

انقلاب مشروطیت یکی از بزرگترین رخدادهای تاریخ معاصر ایران محسوب می‌گردد، که برای اولین بار اصلاح طلبی مدرن را در ایران مطرح کرد. و تأثیرات فراوانی در وضعیت و رخدادهای اخیر ایران برجای گذاشت و به همین ترتیب مخالفت‌ها و تقدیرها، تحلیل‌ها و نقدهای فراوانی را بدنبال خود هم به همراه آورد. این انقلاب مهمترین حرکت مردم ایران است در راستای کسب ارادی و استقلال تاریخی. در حقیقت انقلاب مشروطیت که به عصر بیداری ایرانیان معروف است را باید از برجسته‌ترین فصل‌های تاریخ ایران برشمرد، تاریخی که آکنده از وقایع مهم و سرشار از فصول درخشان و تاریک است؛ زیرا این حادثه تاریخی منجر به سست شدن اندیشه دیکتاتوری و حاکمیت مستمر استبداد در ایران شد و زمینه را برای نهضت‌های آزادیخواه دیگر فراهم آورد، چنانکه از آن تاریخ امنیت جان و مال عموم مردم تضمین شد و از طرف دیگر برای اولین بار در کشور قانون حاکم گردید و با تشکیل مجلس شورای ملی قدرت سیاسی در کشور تقسیم شد. با تقسیم قوا مدیریت کشور کارآمدتر و عرصه فعالیتهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی برای اندیشمندان و روشنفکران بازگردید.

در حقیقت مشروطیت را باید سرآغاز تسریع در تحولات فرهنگی،

سیاسی و اجتماعی ایران دانست که توانست در مدت کوتاهی کشور را در مسیر توسعه و گسترش نواندیشی قرار دهد. این امر توسط گروهی از روشنفکران و روحانیون صورت پذیرفت، کسانی که بیشتر عمرشان را صرف مبارزه با استبداد و استعمار کردند تا ایران و ایرانی از زیر بیرق استبداد و استعمار بیرون آید و در همه اعصار سرافراز و سربلند باشد.

یکی از کسانی که در جرگه روشنفکران در به وجود آمدن انقلاب مشروطیت نقش مؤثر و تعیین کننده داشت، عبدالحسین خان معزالسلطان ملقب به سردار محیی بود. وی از رهبران و شخصیت‌های مبارز مشروطه خواه در ایران بود. نقش مستقیم در پیروزی انقلاب مشروطه در گیلان، فتح تهران، خلع محمد علی شاه و برقراری حکومت مشروطه در ایران داشت. وقتی انقلاب سر و است از مسیر اصلی خود خارج شد به نهضت جنگل که ندای آزادی و استقلال بود، وی با فعالیتهای سیاسی و اجتماعی خود و دیگر همکرانش توانست اذهان عمومی را با مشروطه آشنا سازد و خدمات بسیار گسترده‌ای در راه آزادی و ترقی کشور نماید. در حقیقت استقرار حکومت مشروطیت در ایران مرهون رهبری‌ها، فداکاریها و مبارزات انقلابیونی چون معزالسلطان است که نقش و حضور آنان در انقلاب مشروطیت ایران باید بیش از پیش مورد توجه محققان تاریخ معاصر ایران قرار گیرد.

نوشتار حاضر برای روشن شدن نقش معزالسلطان در انقلاب مشروطیت و شرح و تبیین زندگی سیاسی و انقلابی وی در روند تحولات انقلاب مشروطیت به انجام رسیده است. بر این اساس این نوشتار به هفت فصل تقسیم شده است:

فصل نخست که در واقع پیش زمینه ورود به فصول بعدی است. نگارندگان در یک نگاه کلی و عمومی انقلاب مشروطیت، اوضاع ایران و گیلان در آستانه پیدایش انقلاب مشروطیت را مورد توجه قرار داده‌اند و با بیان و توصیف مراحل مختلف این انقلاب، علل و زمینه‌های مختلف پیدایش آن در ایران و سپس گیلان را بر شمرده و مورد بررسی قرار داده‌اند. در فصل دوم به زندگانی معزالسلطان پیش از انقلاب مشروطیت پرداخته شده است. در این بخش سعی شده است تا براساس منابع موجود سیمای زندگانی معزالسلطان و خاندان او که از خاندانهای مهم رشت در دوره قاجار به شهر مشهور شدند، تا پیش از وقوع انقلاب مشروطیت ترسیم شود و همچنین تاثیر شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی گیلان و رشت در شکل گیری اندیشه‌های سیاسی معزالسلطان در دوران یاد شده روشن گردد.

در فصل سوم زندگی و فعالیتهای سیاسی و اجتماعی معزالسلطان از آغاز جنبش مشروطیت تا به توپ بستن مجلس اول ایران مورد بررسی و کنکاش قرار گرفته است. در این فصل تلاش شده است تا با استناد به منابع عصر مشروطه نقش معزالسلطان در رویدادهای جنبش مشروطیت گیلان از آغاز شکل گیری و تکوین آن تا برقراری استبداد صغیر تبیین و بازگو شود. در این فصل بررسی می‌شود که معزالسلطان از آغاز جنبش مشروطیت در گیلان در کسوت رهبری آن قرار می‌گیرد و با همراهی دیگر رهبران مشروطیت گیلان در رهبری و سازماندهی جنبش مشروطیت گیلان نقش ممتاز و برجستهای ایفا میکند. از مسایل مهم این فصل مباحث مربوط به گروه سوسیال دموکراتهای گیلان و نقش معزالسلطان در آن است که

بیشترین نقش را در پی ریزی و هدایت جنبش مشروطیت گیلان بر عهده داشت و معزالسلطان از اعضای فعال و رهبران برجسته آن به شمار می‌آمد.

فصل چهارم اختصاص به فعالیتها و تکاپوهای معزالسلطان در دوره پس از به توپ بستن مجلس (دوره استبداد صغیر) تا قیام انقلابی گیلان دارد. در این فصل نشان داده شده است که معزالسلطان در دوران یاد شده با طراحی و سازماندهی مبارزهای مستمر و مخفی بر ضد استبداد محمدعلی شاهي توانست مقدمات اقدام انقلابی مهمی که همانا سرنگونی حکمران دست نشانده محمدعلی شاه در گیلان و آزاد سازی این ناحیه از کشور بوده، فراهم سازد و پیش از ریش شخصیت انقلابی خود را به نمایش بگذارد. در این فصل از کمیته ستارک، معزالسلطان از بنیان اصلی آن بود و نقش آن در طراحی قیام انقلابی گیلان بر تفصیل سخن به میان آمده است. همچنین در این بخش ارتباط انقلابیون گیلان از جمله معزالسلطان با انقلابیون سوسیال دموکرات قفقاز و روسیه و حمایت و کمک آنان از قیام مسلحانه گیلان بر ضد محمدعلی شاه به طور مبسوط مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل پنجم به اقدامات و فعالیتهای انقلابی معزالسلطان از قیام مسلحانه گیلان تا فتح تهران پرداخته شده است. با استفاده از منابع و اسناد بر جای مانده از دوران مشروطیت، چگونگی واقعه‌ی باغ مدیر، رشت و آزادسازی گیلان از چنگال محمدعلی شاه و سپس چگونگی حرکت مشروطیت خواهان گیلان به سوی تهران و آزادسازی قزوین و سپس تصرف تهران مورد بررسی قرار گرفته است. معزالسلطان در دوران یاد شده در نقش یکی از رهبران برجسته انقلاب مشروطه ایران نمایان شد و با مساعدت دیگر رهبران انقلاب مشروطیت، توانست محمدعلی شاه را از

سلطنت بر کنار و رژیم مشروطیت را بار دیگر در کشور برقرار سازد. در حقیقت دوران یاد شده اوج فعالیت‌های سیاسی و انقلابی معز السلطان در طول زندگانی انقلابی‌اش محسوب می‌شود؛ زیرا در همین دوره بود که معز السلطان با اقدامات انقلابی خود که مهمترین آنها قتل حکمران گیلان آقابالاخان سردار افخم و آزادسازی رشت و دیگر شهرهای گیلان از دست محمدعلی شاه و نه تصرف پایتخت و برقراری رژیم مشروطیت بود. او توانست نام خود را در ردیف رهبران طراز اول انقلاب مشروطیت ثبت نماید و به یادگار بگذارد.

در فصل ششم به زندگانی معز السلطان از فتح تهران تا جنبش جنگل پرداخته شده است. در این دوره معز السلطان به عنوان یکی از مجاهدان جان بر کف مشروطیت در خدشت، تنور و انقلاب به ایفای نقش پرداخت و همراه با دیگر مجاهدان مشروطه‌سوا، را با نداری از دستاوردهای انقلاب مشروطه و جلوگیری از بازگشت دوباره رژیم استبداد تلاش فراوان نموده است. از همین رو در ابتدای این فصل به فعالیت‌هایی که معز السلطان پس از استقرار حکومت مشروطه بدان مشغول شده است. مانند عضویت در مجلس عالی و هیات مدیره‌ی انقلاب، تشکیل کمیته مدافعان، سرکوب آشوبگران در نقاط مختلف کشور، دفع غائله بازگشت محمدعلی شاه به کشور... پرداخته شده است.

در فصل هفتم از موضع و نقش معز السلطان از جنبش جنگل تا دوران پایانی حیات سیاسی و اجتماعی معز السلطان را در بر می‌گیرد سخن به میان آمده است که در واقع آخرین بخش از حیات سیاسی و زندگانی معز السلطان و در عین حال از پیچیده‌ترین و مهمترین آن به شمار می‌رود.

تلاش شده است تا بر پایه منابع جنبش جنگل و بررسیهای مورخان، مواضع معزالسلطان در نهضت جنگل تبیین شود. در این قسمت سعی شده است، نقش معزالسلطان را در مخالفت با میرزاکوکچک خان و همراهی اش را با جناح انقلابیون (بلشویکها) در دوره جمهوری گیلان بازخوانی شود و با مراجعه به منابع آن دوره نشان داده شود که معزالسلطان در تشدید اختلافات میان دو جناح جنبش جنگل در دوره جمهوری گیلان تاثیر زیادی داشته است. در پایان از تمامی عزیزانی که در تدوین و تکمیل این کتاب یا یگرما بوده‌اند سپاسگزاریم و از مدیر انتشارات بلور که زمینه‌ی انتشار کتاب را فراهم آوردند، کمال امتنان را داریم.

حسن کهنسال - طاهره میرزایی راجعونی

پاییز ۱۳۹۴